

szerepet töltsön be. A szerep szó nem a legszerencsésebb, inkább megbízást, feladatkört kell mondani. Ezt a feladatkört senki nem sajátíthatja ki magának, az Egyház az, aki adja a szolgálat teljesítésére a lehetőséget és a fölhatalmazást.

Hamarjában ennyi jutott eszembe erről az egyszerű kérdésről, amelyre a választ néhányszor közösen elismételtük, vagyis kórusban mondtuk föl. Mi maradt meg belőle? Nem tudok statisztikát készíteni, vajon hány egykori növendékem kántor jelenleg? Abban azonban bízom, hogy az Egyház szent liturgiáját zenei tudásukkal ma is olyan lelkesen akarják szolgálni, mint egykor, a Budapesti Nyári Kántorképző tanfolyamait végezve.

Török József

Kántorteendők – A mise énekrendje I.

Nagy a káosz mostanság az egyházzeneben. Sokan azt hiszik, hogy a II. vatikáni zsinat után mindent lehet, mások olyan szabályokra hivatkoznak, amiket nem ismernek pontosan. Legtöbben pedig nem tudják, hogy a megnövekedett lehetőségek között hogyan lehet a legjobbat választani. Mert még ha rá is kényszerülünk a körülmények miatt bizonyos engedményekre, a célt, az eszményi, a legjobb megoldást nem szabad szem elől tévesztenünk, s a lehetőségek közül a hozzá legközelebb állót kell választanunk. Persze akkor, ha nem a kényelem, önmagunk kímélése a legfőbb célunk. A következőkben vegyük szemügyre a mise énekrészeit: mik a lehetőségek, mi köztük a különbség, hogyan közelíthető meg a *legjobb* a különböző adottságok között.

A gyülekező ének: Sokfelé hagyományosan élő, dicséretes szokás, hogy a mise kezdete előtt 5–10 perccel a gyülekező nép imádkozni és énekelni kezd. Karoljuk fel, újítsuk meg, vezessük be, használjuk ki ezt a szokást, mely lehetővé teszi, hogy egy-két népének a mise elején úgy szólaljon meg, hogy a mise igazi kezdőéneke, az Introitus is helyére kerüljön. A gyülekező éneket lehet, sőt talán ajánlatos orgona nélkül vezetni. Egyáltalán: adjunk alkalmat orgona nélküli éneklésre is, mert az fejleszti a nép hangképzését, éneklési kedvét (hangerejét), segíti a hagyományos magyar énekkritmus életben tartását. Formát ad a gyülekező éneklésnek, ha a kántor (vagy más alkalmas személy) a mise előtt pár perccel kiáll a nép elé, ismerteti az aznapi énekrendet (ha kell, egy éneket elpróbál), néhány buzdító szót mond, s ezután indítja a gyülekező éneket.

Az asperges: A római liturgia ősi bűnbánati cselekménye a mise előtti szenteltvízhintés. A közelmúltig elő volt írva minden plébániatemplomnak minden vasárnapi nagymise előtt. Dicséretes lenne felújítani, legalább időszakonként (pl. ádvent, nagyböjt, elsővasárnap stb.). Követheti az introitust is, de megnyugtatóbb rend, ha a mise előtt végzi el a pap (albában vagy pluvialében). Az oltárnál intonálja az Aspergest, ezt közösen énekeljük az ÉE 401

vagy 402 szerint, illetve tetszés szerint gregorián dallamán (latinul vagy magyarul). Az 50. zsoltárból az adottságok szerint énekelnek több vagy kevesebb verset az előénekesek vagy maga a kántor. Az oltárhoz visszatérve a pap verzikulust és orációt mond, majd a sekrestyében vagy az oltár mellett miseruhát ölt (és jó esetben megtömjénezi azt oltárt), miközben már az introitust énekeljük.

Az introitus: Az 5. század óta a mise hivatalos kezdőéneke, mely nemcsak az ünnepélyes bevonulás kíséretére szolgál, hanem „egybegyűjti a közösség gondolatait”, megadja a mise alaphangját. Annyira jelentős, hogy századokon át ennek kezdőszaváról nevezték el az egyes vasárnapokat. Az introitust az új római misekönyv szerint énekelheti a) a szkóla magában (!), vagy b) a nép, vagy c) a szkóla és a nép felváltva. Ha nem énekelnek, akkor hangosan fel kell olvasni vagy recitálni!

Az introitust vehetjük a) a *Graduale Romanum* szerint (latinul, vagy ha le van fordítva, anyanyelven is), b) a *Graduale Simplex* szerint (ennek mintájára készült az ÉE introitus-gyűjteménye), c) szükség esetén helyettesíthetjük más, liturgikusan alkalmas, jóváhagyott énekkel (pl. népénekekkel). Mi azonban lehetőleg maradjunk meg – legalábbis a templom főmiséin – az „igazi” introitus éneklése mellett. (NB. Csak a liturgia gondolatát tolmácsoló népének helyettesítheti a hivatalos introitust! Például ha Szent István vértanú ünnepén karácsonyi népénekekkel kezdik a misét, fel kell olvasni a szentről szóló mise introitusát!)

Ha nincs olyan kórusunk, mely a *Graduale* megfelelő dallamán énekelné a napi introitust, leghelyesebb az ÉE előírásait követnünk. Néhány könnyítés azonban szükség esetén (pl. az ÉE könyvet még tanuló közösségben, a kisebb misékben stb.) elképzelhető: a) énekelhetünk egy liturgikus időszak alatt ismételten egyetlen introitust; hogy azonban a napi Introitus szövege se vesszen el, annak zsoltárja helyén a szkóla (vagy a kántor) a napi introitus-szöveg recitálja, kellő jelentőséggel; b) végső esetben (mellékmiséken) az is elfogadható, hogy egy megfelelő népének helyettesíti az introitust, de illő lenne, hogy annak bevezetéseképpen a kántor recitálja az introitus szövegét a népénekhez illő dallamon.

Vagyis a lehetőségek (liturgikus rangsorban):

1. Latin introitus a nap szerint (vö. *Graduale Romanum*)
2. Magyar introitus a nap szerint (vö. *Graduale Romanum*)
3. Magyar introitus az Éneklő Egyházból (vagy latin introitus a *Graduale Simplex*ből)
4. „Időszaki” magyar introitus az Éneklő Egyházból (ad libitum: napi verzussal)
5. Helyettesítés népénekekkel és bevezető introitus-recitációval
6. Helyettesítés népénekekkel
7. Olvasott vagy recitált introitus

A Kyrie: Eredetileg a liturgiát kezdő litánia („ekténia”) refrénje volt. A mai misében az Isten előtti hódolat kifejezése. Legősibb, eredetileg egyetlen és mindig állandó dallama az ÉE 411 (ill. annak variánsa) lehetett (vö. ÉE 412). A római misekönyv előírása szerint a szkóla (vagy kántor) és a hívő közösség felváltva énekl. Más énekkel nem helyettesíthető, de „tropizálható”, vagyis a megfelelő liturgikus verzusokkal bővíthető. Ilyen tropizálás a misekönyv bűnbánati Kyrieje (ÉE 409, főként hétköznapi énekeltségre ajánlható), vagy az ÉE ünnepi Kyrie-sorozata (ÉE 413–420). A zsinat előírta, hogy a hívek a Kyriét latinul (ill. görögül) is tudják énekelni! (Liturgikus konstitúció 54. pont, vö. ÉE 411, 471, 474, 479.)

A Gloria: A betlehemi angyalok énekéből az ősegyházban kibontakoztatott, igazi keresztény szellemű, zsoltár-szerű dicsőítő ének. Legősibb, valószínűleg még az ősegyházra visszamenő dallama az ÉE 421 (vö. 422). A római misekönyv előírása szerint énekelheti a nép vagy a szkóla (kórus) vagy a két-tő váltakozva. A GLORIA MÁS ÉNEKKEL NEM HELYETTESÍTHETŐ (karácsonykor sem, sőt logikusan akkor a legkevésbé!!!). Tropizálása manapság szokatlan, de nem is kizárt. A zsinat előírása szerint ezt is kell (kellene...) tudniuk a hívőknek latinul együtt énekelni (vö. ÉE 421, 475.).

Az olvasmányközi zsoltár: A mise (első vagy egyetlen) olvasmányát az egyházi igen ősi szokása szerint zsoltárének követi. Ezt a legrégebb énekeskönyvek tanúsága szerint szólóénekes vagy énekesek kis csoportja énekelte a felolvasó állvány lépcsőjéről, innen a neve: *graduale* = grádus-ének. Nincs bizonyíték arra, hogy éneklésében refrénnel a nép is részt vett volna, lehetséges azonban, hogy első szakasza a második után visszatért. A *gradualét* jogilag-elvileg ma is énekelhetjük így a „*Graduale Romanum*” szerint. (NB. A „*graduale*” név két különböző dolgot jelöl: a) így hívjuk az olvasmány utáni *zsoltárének* zeneileg is pontosan meghatározható műfaját, de b) ugyanígy nevezük a mise változó énekeit tartalmazó *karkönyvet* is! Megkülönböztetésül a műfajt kis-, a könyvet nagybetűvel írjuk a következőkben)

A zsinat utáni könyvek a *graduale* helyére recitált, refrénes zsoltárt (psalmus responsorius, válaszos zsoltár) vezettek be. Ilyent tartalmaz a *Graduale Simplex* (melynek nincs magyar megfelelője) és a hároméves ciklusba rendezett *Lectionarium* (melyhez azonban nincs adekvát dallam, s ezért egyszerű zsoltár-tónusban szokták recitálni).

Magyarországon három rendszert ismerünk. a) a magyar *Lectionarium*-hoz sincs adekvát (responzoriális) dallam, így ezt is csak zsoltártónusban lehet recitálni; b) a „Hozsanna-függelék” zsoltár-verseket népének-töredékekből álló refrénekekkel kombinál (e refrén-szövegeknek nincs fedezete római liturgikus könyvekben); c) a *Graduale Romanum* *gradualéit* a római „*Ordo Cantus Missae*” rendezte át egy új egyéves ciklusba (ez az alapja az ÉE válaszos zsoltár-sorozatának, mely responzoriális recitatív dallamot ad a szövegekhez).

Eszerint a lehetőségek:

1. Az eredeti graduale latinul (vagy ha le van fordítva: magyarul) az eredeti szövegi-zenei formában (vö. Graduale Romanum), szólistával vagy szkolával
2. Egyéves ciklus az Ordo Cantus Missae szerint magyar rezponzoriális recitációval (Éneklő Egyház) előénekes(ek)kel és közösséggel
3. Hároméves ciklus a Lectionarium szerint pusztá zsoltártónusban
4. „Hozsanna-függelék”

Az olvasmányközi zsolnár éneklésekor (akár graduale-, akár rezponzoriális formában énekeljük) *a szólista/szólisták helye a hívekkel szemben van, az ambónán, vagy a szentélyrácsnál lévő mikrofonnál, a szentély lépcsőjénél, stb.* Még ha a kántor éneklis is, legtöbb templomban le lehet érne az orgonától a szentélyig a könyörgés és az olvasmány alatt, ill. evangélium alatt vissza lehet menni. Csak legvégső esetben énekeljük azt az orgona mellől.

Az alleluja: Az evangéliumot előkészítő Istent dicsérő, ujjongó ének. Lényege szerint melizmatikus műfaj, az őskereszténységben eredetileg nem is volt verzusa, lényege az alleluja szót követő „jubilus”. Eredetileg kevés (4–5, sőt egyes helyeken egyetlen) alleluja-dallamot énekeltek egész évben, s ha ez az ára a melizmatikus éneklés bevezetésének, inkább ezt tegyük, semmint hogy együgyű dallamocskákra ismétlegessük az alle-alleluja szöveget. A lehetőségek a következők:

1. Melizmatikus Alleluja + verzus a Graduale szerint
2. Melizmatikus Alleluja + recitált vers (esetleg zárójubilussal) a Graduale szerint
3. Melizmatikus „standard” Alleluja (kiválasztott 3–4 dallam egész év alatt, pl. EE 425, 427, 433–436; Alleluarium I.; NB. Az EE 433. sz. eredetileg Kyrie, csak pedagógiai céllal van „allelujásítva”) – majd: a) melizmatikus verzus, b) recitált verzus (lehetőleg zárójubilussal), c) többszólamú (akkordikusan recitált) verzus
4. Antifonás alleluja (vö. EE 424, 426, 428–433 ill. a Hozsanna-függelék gregorián allelulái) a fenti verzus-lehetőségekkel
5. Alleluja műzene (vokális vagy instrumentális) és közösségi ének (vö. fenti 3–4. lehetőség) kombinálásával (pl. pápalátogatási mise trombitás allelujája)
6. Hozsanna-függelék népének-kivágatú allelujái

Az alleluja-verzus a szkola egyik legszebb feladata. De mellékmissékben annak sincs akadálya, hogy a kántor maga szólisztikus (lehetőleg: melizmatikus!) verzust énekeljen az ambótól!

A sequentia: Az alleluját folytatató ünnepi énekes költemény. (Egyes mai szerkönyvekben az alleluja és sequentia sorrendjét zeneileg is, történetileg is elég abszurd módon megcserélték!) A mai római liturgia csak húsvétra és pünkösdre írja elő kötelezően, de nem tiltja más alkalmakkor sem. Tekintve, hogy a mise egyetlen költött, az egyház tanítását bár poétikusan, de közvetlenül megfogalmazó énektétele, jó lenne olyan helyzetet kialakítani, hogy több

nagy ünnepen elhangozhassék. Szép saját sequentiái vannak például karácsony (Laetabundus, Eia recolamus), vízkereszt (Festa Christi), mennybemenetel (Summi triumphum), úrnap (Lauda Sion) ünnepének, a Mária-miséknek, templomszentelési misének, az apostolfejedelmek, Keresztelő János stb. miséjének.

A sequentiákat váltakoztatva énekeljük, pl. félkórus–félkórus; kiskórus–nagykórus; szólista–kórus; két szólista; szólista. Az EE sequentiába a nép is belekapcsolódhat, ekkor a váltakozás: kántor–nép vagy kiskórus–nagykórus+nép). Ha az alleluja és a sequentia hangnemileg összehangolható, szép az alleluját a sequentia végén megismételni. Eközben vonul a pap (aki eddig maga is a sedilénél ülve hallgatta a sequentiát) az evangélium-olvasáshoz.

Ha sequentiát éneklünk, a szöveget juttassuk el a néphez (kiosztva vagy vetítve), hogy a szöveg tanító funkciója teljesebben érvényesüljön (s hogy ne érezzék a sequentia-éneklést időhúzásnak).

A tractus: A nagyobbíti időben és a gyászmisében az alleluja helyére lépő hosszabb zsoltárszakasz. Az egyház legrégebbi zsoltáreneklési műfaja, két alapdallama is a latin liturgiák legősibb hagyományából származik. A dallamot eredeti formában a Graduale Romanum tartalmazza (legtöbbjéhez az elmúlt években énekelhető fordítás is készült!). Elérhetők olyan könnyebb megzenésítések is, melyek egy recitáló zsoltározást kombinálnak a tractus jellemző zárlati melizmatikus fordulataival. Éneklését nagyon megkönnyíti, hogy csupán két tractus-dallam létezik, s a fordulatok versről-versre és hétről-hétre azonosan ismétlődnek.

A tractus igazi szólóének-műfaj volt. A tractus-zsoltárt eredetileg ugyanolyan liturgikus olvasmánynak tartották, mint a többi olvasmányt! Leghelyesebb ma is szólistával énekeltetni, akit liturgikus ruhába öltözötten két ministráns kísérjen az ambóhoz. De más helyeken a szkóla-előadás bizonyulhat célszerűbbnek. (Régi magyar szokás volt a gyermekek által énekeltetett tractus, melynek utolsó versszakába az egész kórus bekapcsolódott.)

Ha nincs megfelelő énekes, a tractus recitálható 8. zsoltártónuson (kántor vagy akár az egész közösség által, lásd EE 437.)

A mai Lectionarium még egy formát rendszeresít: az evangélium előtti verzust, melynek azonban nincs megfelelő zenei megoldása. (A pusztá zsoltártónus egyetlen verssel teljesen jelentéktelenné teszi e liturgikus éneket.)

A prédikációs ének: Régi magyar pasztorális szokás, hogy az evangélium után a nép a „Jöjj Szentlélek Úristen”-t éneкли vagy az időszakhoz illő rövid éneket. Ez a prédikáló papnak is jó, mert egy kis időt enged a koncentrálásra, hangulatilag is előkészíti a prédikációt, a szövegek hosszú egymásutánját is üdítően megtöri, a régi liturgikus ritmusnak is megfelel (szöveg és ének váltakozása). További, liturgikusan nem zavaró helyet enged a népéneknek, egyes népénekeinknek meg éppen a legjobb menedéket kínálja. Nem kell félni attól, hogy elnyújtja a misét, ha rövid, frappáns népéneket választunk e helyre.

(Folytatjuk)